

Könczöl Miklós

PRÓFÉTA A HAZÁJÁBAN

Molnár Tamás eszmevilága. Szerk. Frenyó Zoltán, Gondolat, Budapest, 2010, 259 oldal, 2850 Ft

„Ahogy a mondás tartja, senki sem próféta a saját hazájában. Ez érvényes a filozófusra is. Mégis, amint látjuk, vannak kivételek” – hallhatták Molnár Tamás köszöntő szavait (felvételtől) 2009 októberében a tiszteletére Budapesten rendezett konferencia résztvevői. Ez a kivételesség nemcsak a rendezvényt, hanem az ott elhangzott előadásokat tartalmazó kötetet is jellemzi, hiszen Molnár életműve a hazai filozófiai életben eddig újszólván visszhang nélkül maradt. Szomorú tény, hogy kivételességüket most már meg is őrzik: a szerző 2010. július 20-án bekövetkezett halála szükségszerűen új fejezetet nyit az éppencsak megkezdődött magyar nyelvű Molnár Tamás-recepcióban.

A kötet kissé semleges címe – *Molnár Tamás eszmevilága* – még nem tudatja az olvasóval, hogy az öt fejezetben sorakozó tanulmányok az eszmevilág rekonstrukciójánál többre vállalkoznak: szerzőik a második, harmadik lépést is megteszik a recepció általuk választott útjain. Az alábbiakban az egyes írások részletes méltatása helyett ezeket az irányokat igyekszem rajtuk keresztül bemutatni.

Magyarázat/magyarázkodás

Molnár Tamás életműve – itt és most mindenképpen – magyarázatra szorul. Itten és moston pusztán azt értem, hogy a többféle sokkból magához – *hova is?* – térni próbáló Magyarországon legalábbis nem látszik magától értetődőnek a túlnyomórészt az Egyesült Államokban élő és alkotó szerző munkáinak¹ relevanciája, sem témaválasztásukat, sem megközelítésüket tekintve; hogy a bennük kifejtett tartalmi álláspontokról egyelőre ne is beszéljünk.

Ami Molnár témáit és megközelítését illeti, a kötet első két darabja, Turgonyi Zoltán és Mezei Balázs írása egyszerre próbál velük kapcsolatban fogódzót adni az olvasónak. Turgonyi áttekintésében (*Molnár Tamás pályája és életművének meghatározó gondolatai*) az előbbi kap nagyobb hangsúlyt: a nyugati civilizáció válságához és a modernitás kritikájához kötve mutatja fel azokat a fogalmakat (állam, egyház, tekintély, elit, szakralitás, szabadság), amelyek Molnár gondolkodásának középpontjában állnak. Mezei szövegének (*Filozófia és vallás Molnár Tamás életművében*) kiindulópontja ezzel szemben két fogalom: vallás

¹ Sajnálatos tény, hogy a kötet nem tartalmazza Molnár munkáinak bibliográfiáját.

és konzervativizmus. E kettőt Molnár gondolkodásában elhelyezve egyfelől a filozófus szellemi forrásait (katolicizmus, vallástörténet, francia eszmetörténet és a „rég” angol-amerikai konzervativizmus) igyekszik feltérképezni. Másrészt arra a kérdésre is választ kíván adni, hogy miért és hogyan járulhat hozzá az életmű „a mai Magyarországon egy jól meghatározott konzervatív hagyomány” műveléséhez. Bár más-más szemszögből, de mindkét szerző a Molnár munkáiban felfedezhető kritikai szempontokat tartja az életmű legfőbb és a jelen számára leginkább releváns értékének. Azt a potenciált, amely (Turgonyi számára) az antirealizmus vagy (Mezei szavaival) az ideológiai felszínesség és a politikai rossz elleni küzdelemben hasznosíthatónak látszik. A két írás végkövetkeztése közti különbségek is végsősoron az eltérő szempontokra vezethetők vissza. Míg Turgonyi Molnár gondolatainak a józan észhez kötődő voltát hangsúlyozza (melyeknek ezért inkább csak a kifejtése igényel tehetséget, kimondása pedig bátorságot), addig Mezei a (konzervatív) gondolkodás problematikus, de legalábbis erőfeszítést igénylő voltára mutat rá.

Ugyancsak a Molnár Tamás-olvasást igyekszik megkönnyíteni Fekete Balázs írásának (*Molnár Tamás és a modernitás*) az a része, amely Molnár modernitásképén belül különbözőt meg egymástól és írja le az eszmetörténet és a kritika elemeit. Ez azért fontos támpont az életmű elemzéséhez és továbbgondolásához, mert a feltétlen elfogadásnál vagy elutasításnál érzékenyebb, ezért megalapozottabb értékelést tesz lehetővé. A történeti és kritikai jellegű állítások vizsgálatán – és helyeslésén – túlmenően Fekete végül eszmetörténeti szempontból is vet egy pillantást Molnár munkásságára, megállapítva, hogy a filozófus „modern gondolkodó egy posztmodern korban”.² Ez azzal együtt is védhető megállapítás, hogy Molnár aligha fogadná el az ember, a józan ész és a szabadság fogalmainak modernista értelmezését, ahogy feltehetőleg a modernitás Fekete által említett vívmányait is másként értékelné.

A jellegüknél fogva eligazító szereppel bíró szövegek mellett meg-megjelenik azonban a kötet tanulmányaiban egyfajta negatív útmutatás is. Ezt legvilágosabban talán Frenyó Zoltán fogalmazza meg Molnár „redukciós” eljárásának problematikus következményeivel kapcsolatban. A redukció itt alapvetően azt jelenti, hogy „számos gondolkodó némileg rosszul címzett kritikát kap velük összefüggésbe hozható későbbi nézetek miatt”.³ De hasonló *caveat lector* található például Karácsony András vagy Hörcher Ferenc írásában is.

Ideiglenes összességként egyelőre annyit mondhatunk, hogy Molnár Tamás életművének – legalábbis a konzervatív gondolkodás számára megmutakozó – relevanciája mellett meggyőző érveket szolgáltatnak az eddig említett szövegek. Ez különösen igaz

² Úgy gondolom, éppen Molnár eszmetörténeti szempontú és kritikai modernitás-kutatása adhatna alapot meggyőzőbb érvekhez (ahogy Fekete is Molnár „egyik legalapvetőbb tézisének” nevezi, hogy „a modernitás és kritikája szerves egységet képez”).

³ Frenyó óvásának Molnár „néhány sarkos vagy képtelen megfogalmazására” vonatkozó másik fele már csak részben felel meg a redukció problémájának – a kérdésre az alábbiakban még visszatérek.

témaválasztásaira, de módszertani szempontból is csak az eszmetörténeti rekonstrukciók olykor tettenérhető nagyvonalúságát éri komolyabb kritika.

Követési távolság

A fentiekben tárgyalt, elsősorban Molnár Tamásról szóló írások mellett a kötet nagyobb részét olyan tanulmányok alkotják, melyeknek szerzői rövidebb-hosszabb távon együtt haladnak Molnár gondolkodásával, s a többé vagy kevésbé közös témán túl valamilyen mértékben reflektálnak is arra.

A skála egyik végén az a megközelítés áll, amely a filozófus valamely központi témájával kapcsolatban kifejtett álláspontját igyekszik rekonstruálni, másik végén pedig az, amely pusztán inspirációs forrásaként tekint Molnárra. Ez utóbbit tiszta formájában egyedül Gáspár Csaba László írása (*A gondolkodásról*) képviseli a kötetben, aki *A gondolkodás archetípusai* tárgyalása helyett azt a célt tűzi ki, hogy „inkább rálépünk gondolatmenetének útjára, és a magunk erejéből teszünk rajta néhány lépést egy olyan irányban, amelyben szerzője nem haladt azon egyszerű oknál fogva, mert nem ezt az irányt választotta”. Középputt helyezkednek el azok a szövegek, amelyek Molnár műveinek valamelyik központi témáját járják körül, akár úgy, hogy a filozófus által kifejtett gondolatok forrásait és tágabb kontextusát térképezik fel, akár úgy, hogy azokat továbbgondolva haladnak tovább az általa megkezdett úton.

Ezek a megközelítések az előbb említett kivételtől eltekintve nem kizárólagosan jellemznek egy-egy szöveget. Különösen a rekonstrukció és a szűkebb-tágabb eszmetörténeti kontextus vizsgálata jár – úgy lehet: elkerülhetetlenül – együtt. Így Frenyó Zoltán írása (*Kereszténység és humanizmus*) a *Keresztény humanizmus* alapján vizsgálja kereszténység és humanizmus kapcsolatát, s ennek során egyfelől használja Molnár fogalmi rendszerét és ismerteti néhány kritikai nézetét, másfelől kiegészíti ezeket az ókeresztény hagyomány és Molnár két kortársa, Jaspers és Gadamer gondolatainak tárgyalásával. Ignác Lilla (*Molnár Tamás Heidegger-kritikája*) és Cseri Kinga (*Az egzisztencializmus értékelése Molnár Tamás vallásfilozófiájának tükrében*) Molnár Heideggerre illetve Kierkegaard-ra vonatkozó ítéleteit segítenek megérteni azáltal, hogy felvázolják a vita másik oldalán szereplő álláspontokat. Ennek kapcsán Ignác a nézetkülönbségeket emeli ki, Cseri viszont azokra a pontokra koncentrál, ahol lehetséges (volna) a dialógus Kierkegaard és Heidegger, valamint Molnár filozófiája között.

A politikai filozófia körébe tartozó tanulmányok közül – Fekete Balázs már említett szövegén kívül – Karácsony András és Molnár Attila Károly írása tartozik ebbe a csoportba. Karácsony a politikai teológia problémáit vizsgálja Molnár Tamás munkásságában (*Molnár Tamás mint a politikai teológia művelője*), meghatározva annak helyét a politikai teológia területén belül és számba véve az általa a deszakralizált világban felmerülő politikai-teológiai kérdésekre adott válaszokat. Molnár Attila Károly (*Liberális zsarnokság vagy*

hegemonia?) Molnár Tamás kritikájával szembesíti a liberalizmus klasszikusainak önértelmezését egyfelől és a „liberális zsarnokságot” leíró szerzőket másfelől, így világítva meg Molnár hegemonia-fogalmának tartalmát és elméleti jelentőségét.

Bár a továbbgondolás a kötetben szereplő írások többségét jellemzi, kifejezetten – bár eltérő hangsúlyokkal – ez alkotja Sárkány Péter, Turgonyi Zoltán és Frivaldszky János tanulmányainak gerincét. Sárkány a Frenyó Zoltán által is tárgyalt humanizmuskritikával foglalkozik (*Humanizmus – egy kísértet kísértése*), s Molnár álláspontjának és szellemi kontextusának (Heidegger és Foucault hasonló nézeteinek) rekonstrukciója után bírálatának pedagógiai jelentőségére mutat rá Peter Sloterdijk gondolataihoz kapcsolódva. Turgonyi Zoltán írása (*Egy „i” miatt?*) a heterodoxiával folytatott viták intellektuális tétjét kutatja katolikus perspektívából, s a problémafelvetésen kívül csak gondolatmenete végén, a heterodoxia tipológiájánál kapcsolódik Molnár munkásságához. Frivaldszky egy lépéssel ennél is tovább megy (*A posztmodern kor természetjog-ellenességének előzményei és annak kritikája*), hiszen nagyívű eszmetörténeti áttekintése a gondolatmenetébe egyébként szervesen illeszkedő Molnár Tamás-hivatkozások nélkül is megáll a lábán. Az is igaz ugyanakkor, hogy ez a fajta eszmetörténet mutatja talán a legtöbb rokonságot Molnár egyik jellemző módszerével, így a kapcsolat az elrugaszkodás ellenére is végig érezhető.

Kirekesztés/berekesztés

A kötet függelékében két olyan tanulmány is helyet kapott, amelyek nem hangoztak el a konferencián, tartalmukban azonban szorosán kötődnek a Molnár Tamás-recepció kérdéseire, és a gyűjtemény nyújtotta szellemi izgalomhoz is jócskán hozzájárulnak.

Az első, Hörcher Ferenc írása – *Katolikus (és/vagy) konzervatív* – kifejezetten abból a szempontból vizsgálja Molnár életművét, hogy mely elemek érdemesek továbbgondolásra, s melyek látszanak „vitathatónak, tévesnek, esetleg kifejezetten veszélyesnek”. A szerző katolicizmus és konzervativizmus helyes viszonyának kérdésére is választ keres, így először a magyar konzervativizmusról és a magyar (konzervatív) katolikus gondolkodásról ad rövid vázlatot. Minthogy Hörcher „a magyar konzervativizmus mint önállóan vállalható hagyomány” helyzetét kilátástalannak ítéli, a Mindszenty nevével fémjelzett (konzervatív) katolicizmusról is hasonló véleménnyel van. Erre az „idejétmúltságra” vezeti vissza Molnár idegenségérzetét a politika és az egyház világában egyaránt. Hörcher a számára vállalható (antikommunizmus, egyetem- és értelmiségkritika, katolikus kapitalizmuskritika) és vállalhatatlan (a dekolonizáció elutasítása, az ellenforradalmiság, a II. vatikáni zsinat éles bírálata, a parlamentarizmuskritika) elemek között az ésszerűség alapján tesz különbséget: az „idők jeleit” tudatosan figyelmen kívül hagyni pedig – a jelek szerint – nem ésszerű.

Hörcher kritikájának másik fő tárgya a konzervativizmus és a katolicizmus kapcsolata. Ezen a téren azért marasztalja el Molnárt, mert „egyértelműen politikai olvasatát

adja az egyház működésének, a teológiai vitáknak és az egyház társadalmi helyzetében beállt változásoknak”. Ez pedig már több mint ésszerűtlen: egyenesen „megengedhetetlen”. Az írás zárásaként Hörcher egy pozitív példát is szembeállít Molnár Tamással és annak „kontinentális” konzervativizmusával: John Lukacsot, aki az „angolszász” konzervativizmus képviselőjeként egyszerre katolikus és konzervatív, ám „katolicizmusa nem szerves része politikai felfogásának”. Úgy látszik tehát, hogy Hörcher elsősorban a politikai teológiát mint megközelítést találja problematikusnak, s – a kötet más szerzőihez hasonlóan – Molnár *témái* között talál olyat, amely termékeny diskurzus alapja lehet. Ez azonban felveti a kérdést, hogy politikai teológia híján mi marad Molnár Tamásból.

A függelék másik darabja, Tóth Zoltán József szövege (*Igazság és történelem*) éles kontrasztot alkot Hörcher kritikájával, minthogy egészében véve a feltétlen elfogadás jellemzi. A szerző a Szent Korona kérdésén keresztül mutat be egyfajta keresztény és konzervatív gondolkodásmódot, a szakralitás fogalmán keresztül idézve meg Molnár eszmevilágát. Bár Tóth első közelítésben a Molnár Tamás által is képviselt „hagyományos” (tehát nem „liberális” vagy „angolszász”) konzervativizmus kizárólagos érvénye mellett látszik érvelni, a továbbiakban egy táborként beszél a két irányzat híveiről.⁴ A konzervatív egység azonban ennél is szélesebbre terjeszthető: végsősoron magában foglalja a nemzeti liberalizmust, a népi írókat, a keresztényszocializmust, valamint a Hamvas és Várkonyi nevével fémjelzett tradicionalizmust is. Talán nem véletlen, hogy Tóth ezen a ponton már *magyar* hagyományról beszél, s a továbbiakban nemzet, vallás és politika a nemzeti alkotmány kérdésében kapcsolódik össze gondolatmenetében.

Hörcher és Tóth írásainak kontrasztja a fentiek alapján csak részben ered a tartalmi különbségekből, Molnár Tamás bírálatából, illetve elfogadásából. Az alapvető különbség kettejük fogalmi műveletei közt figyelhető meg. Míg Hörcher egy jól körülhatárolható konzervativizmus-felfogás alapján szelektál Molnár eszmevilágának elemei között, az egészből emelve ki a számára elfogadható részeket, addig Tóth a Szentkorona-tan jegyében egy nagyobb egészbe igyekszik beilleszteni Molnár gondolatait. Az előbbi eljárás kockázata – mint említettem – az lehet, hogy a kiemelt daraboknak a Molnárhoz fűződő kapcsolata már csak lábjegyzetek formájában érzékelhető – ami a konzervativizmus elmélete szempontjából ésszerű áldozat lehet. Az utóbbi módszer veszélye viszont az, hogy a mesterségesen létrehozott egészt (hogy ne mondjunk népfrontot) szétfeszíti az elméletileg összeférhetetlen elemek feszültsége – ezt azonban a Szentkorona-tan hívei általában nem tekintik komoly kifogásnak.

⁴ Ezen a ponton ellentmondásosnak látszik, hogy míg a liberális konzervatív nézet szerint „Az Istennel való elszámolás haláloz pillanatában a te egyedüli magánügyed”, és „civil szerveződésekéről, vagyis az emberek önkéntes társulásáról ír”, addig mindkét irányzat „hangsúlyozza a hazafiságot, a patriotizmust, a vallásos, szakralis szemléletet, a közösségi viszonyok elsődlegességét az individuális önzés ellensúlyozására”. Ha a szakralitás értelmezése ennyire különbözik a két irányzat között, akkor vagy lehetetlen őket közös nevezőre hozni, vagy összekapcsolásuk éppenséggel nem erősíti a Molnár Tamás-i értelemben vett konzervativizmus táborát.

A vita ígérete

A kötet alapjául szolgáló konferenciáról szólva írja Frenyó Zoltán, hogy „szellemi életünkben az elmozdulás megtörtént Molnár Tamás munkásságának befogadása terén, s nézeteiről az eszmecsere, a szakmai vita, a kritika innen folytatódhat”. Valóban: az életmű eddig is rendelkezésre állt, Molnár Tamásnak egyre több műve vált magyar nyelven is hozzáférhetővé – most viszont már van kivel és mivel vitatkozni róla, s ez remélhetőleg az eredeti szövegek tanulmányozására is ösztönöz majd.

A megközelítés változatos útjait példájukkal bemutató tanulmányok egyben a vita lehetséges kérdéseiből is ízelítőt adnak. A Molnár által tárgyalt témákon túlmenően, melyek releváns és érdekes voltát a kötet szerzői ismételten hangsúlyozzák, s amelyek bizonyára tartalmas diskurzus kiindulópontjául szolgálnak majd, két olyan problémát érdemes kiemelni, melyek kimondva vagy kimondatlanul több írásban is megjelennek. Az első az eszmetörténeti vizsgálódás módszerével kapcsolatos, s a többiek által megfogalmazott kritika hívja föl rá a figyelmet. Ez pedig nem más, mint a források használatának problémája. Bár a politikai filozófia, mint minden filozófia, *sub specie aeternitatis* kíván tanulsággal szolgálni, abban a pillanatban, hogy történeti elemzésbe bocsájtjuk, a filozófusnak is számot kell adnia forrásairól s azok kezelésének módjáról. A Molnár Tamás eszmetörténeti fejtegetéseivel szembeni kritikus megjegyzések egy ezzel kapcsolatos vita ígéretét hordozzák magukban, hiszen végsősoron annak a kérdését feszegetik, hogy a források milyen használata szolgálhat alapjául a hiteles és egyáltalán használható eszmetörténeti rekonstrukciónak.

A második probléma nem módszertani, hanem műfaji jellegű, és a politikai teológia – egészen pontosan annak a Molnár Tamás által képviselt formája – műveléséhez kapcsolódik. E téren ugyanis Hörcher Ferenc elméleti igénytel megfogalmazott, bár csak vázlatosan indokolt elutasítása és Karácsony András objektív leírása mellett a kötet több gyakorlati példával is szolgál. Tóth Zoltán József szövegén kívül ide sorolhatók Frivaldszky János, Turgonyi Zoltán, Sárkány Péter és Molnár Attila Károly tanulmányainak egyes vonatkozásai. E többféle megközelítés reflektált kifejtése, s egyáltalán a politikai teológia létjogosultságának kérdése további eszmecserék alapjául szolgálhat és kell is hogy szolgáljon.

Úgy gondolom, ez a két problémakör különösen fontos éppen a konzervatív politikai gondolkodás művelői számára. Ezért csak remélni lehet, hogy a velük kapcsolatos viták a nem túl távoli jövőben formát is öltenek. Ha így lesz, abban ez a kötet és szerzői elvitathatatlan érdemekkel bírnak.